

Recension

Hans Knutagård (2003): *Introduktion till verksamhetsteori*. Lund: Studentlitteratur. 179 s.

Som bekant har sociokulturella perspektiv influerade av rysk kulturpsykologi fått ett stort genomslag i svensk pedagogisk forskning. Roger Säljös bok *Lärande i praktiken* (2000) har till exempel redan sålts i flera upplagor. Vad tillför då en ny bok om verksamhetsteori? Hans Knutagård som är magister inom socialt arbete har haft ambitionen att skriva en introduktion för dem som arbetar med eller kommer att arbeta med barn och unga och deras familjer.

Boken har alltså ett mycket uttalat praktiskt syfte vilket skiljer den från flera andra framställningar i ämnet. Den läsning jag gör av boken kommer att ta hänsyn till det syftet. Knutagård inleder sin bok med att formulera ett behov av en "teoretiskt underbyggd helhetssyn" (s 17), där utgångspunkten är hans upplevelser av professionellt socialt arbete. I det här arbetet framgick för Knutagård ett behov av en teori som kan ge trådar att se vidare samband och helheter, till exempel när det gäller att finna en holistisk referensram som förmår bygga broar mellan olika yrkesgrupper (s 19). Redan här slår författaren an tonen att verksamhetsteori är en teoretisk ansats av holistsisk karaktär.

Ambitionen blir samtidigt komplex; teoretiska resonemang som dialektisk materialism ska introduceras samtidigt som boken är skriven i en relativt populär form. Här verkar författaren stå inför ett dilemma; att skriva för praktiker utan tidigare kunskap, och samtidigt sträva efter att göra en teoretisk tradition rättvisa. I min läsning ska jag därför försöka tolka några av Knutagårds poänger något mer teoretiskt utförligt för att göra dem ännu tydligare.

Knutagård menar att det finns en avsaknad av kunskap om arvet från Luria och Leontjev; man stannar oftast vid Vygotskij, vilket bidrar till att verksamhetsteorin inte riktigt får komma till sin rätt. I första kapitlet beskriver han just dessa tre "portalfigurer", dock utan att skillna-

den mellan dessa, vad avser verksamhetsteori, blir särskilt tydlig. I det andra kapitlet beskrivs verksamhetsteorins människosyn. Jag tillåter mig här att tolka Knutagårds framställning för att tydliggöra den teoretiska utgångspunkten för den teori om människan som kännetecknar verksamhetsteorin. För att förstå människan behöver man förstå henne dialektiskt. Vad kännetecknar då ett dialektiskt synsätt? Med hjälp av Regi Enerstvedt (1977) kan man enligt författaren förstå den enskilde individen som formad i en historisk process; hennes individuella ontogenes ska förstås som en dialektisk syntes av två föregående tes- och antiteser.

Den första tesen är fylogenesen, som innebär att människan i historien framstår som en biologisk varelse, med tillräckligt utvecklad hjärnkapacitet, samt motorisk kapacitet för att antitesen ska kunna utvecklas. Antitesen blir då sociogenesen, där kulturen nu övergår till att bli drivkraften i den mänskliga historien. Den enskilda individens utveckling har alltså föregåtts av dessa historiska tes- och antiteser och ska därför inte oberoende av det historiska sammanhanget uppfattas som primär utgångspunkt för att förstå henne; individens utveckling ska istället förstås som syntes av den föregående dialektiska utvecklingen.

Mer precist är det alltså individens utvecklingshistoria, eller ontogenes, som åsyftas. Ur ett dialektiskt perspektiv är just rörelsen och förändringen ett centralt tema; personligheten utvecklas åt olika håll men denna utveckling blir möjlig genom en historisk utveckling, som också gör att individens utveckling måste förstås i det kulturella språnget från biologisk till kulturell historia. Att förstå individen som en del av historien är ju ett hegelianskt tema som tagits upp av Marx och Engels och senare av den sovjetiska psykologin som inspirerat bland annat Enerstvedt. Att individen betraktas som ett uttryck för en dialektisk syntes bär då, kan man tolka resonemanget, på en dubbelhet genom att individen **både** utvecklar historien och samtidigt är en följd av den.

Den dialektiska förståelsen visar på en komplex väv av förändringsprocesser. Redan ett sådant resonemang pekar på metodologiska konsekvenser för hur enskilda människors utveckling bör beskrivas; individens handlande är centralt men blir begripligt först i ett historiskt sammanhang, där handlandet och den kulturella historien utvecklas dialektiskt. Hon är del av en historisk process, det vill säga bär samhället inom sig, som författaren skriver, men förändrar också och utvecklar samhället.

Begreppet verksamheter kommer från Marx begrepp **tätighet** och åsyftar människan som en arbetande, producerande varelse i ett materiellt sammanhang. Människan förverkligar sig själv genom sitt arbete, det vill säga hennes natur är inte given på förhand utan utvecklas i ett materiellt

sammanhang. Den materiella världen formar och formas i en reciprok relation med subjektet, eller individen, på skilda sätt beroende på verksamheternas karaktär. Den dialektiska analysen tar fasta på att detta inte är ett fast tillstånd utan en process. Alexei Leontjev (1981) skriver på följande sätt i sin klassiska text *The problem of activity in psychology*

In activity the object is transformed into its subjective form or image. At the same time, activity is converted into objective results and products. Viewed from this perspective, activity emerges as a process of reciprocal transformations between subject and object poles. According to Marx (8), in production the individual is objectivized, and in the individual the object is subjectivized (s 46).

Det är möjligt att ifrågasätta den ovanstående tudelningen mellan subjekt och objekt som dikotomisk, där yttre objekt uppfattas existera oberoende av mänskligt handlande (Garrison 2001). Det är också möjligt att försvara beskrivningen på dialektiska grunder, där beskrivningen upphäver just en sådan dikotomi genom förstå dem som transformativa processer, snarare än som två separata poler (Miettinen 2001).

Jag menar att synen på människan som en producerande kulturvarelse som interagerar med den materiella världen tillsammans med andra individer (Leontjev 1981, s 56) är det centrala temat i verksamhetsteorin. Hos Vygotskij är fokus snarare riktad mot användandet av verktyg (se Wertsch 1991, 1998), ett tema som också Leontjev utgår ifrån (se text s 55–56). Den specifika innebörden i begreppet verksamhet är individens relation till omgivningen; till objektvärlden tillsammans med andra som också deltar i verksamheten. Verksamhetsteorin betonar därigenom handlingars relation till de objekt de riktas mot utöver att vara medierade handlingar (se Lave 1993). För att förstå hur lärande-objektet konstrueras behöver man som sagt också uppmärksamma den kollektiva situation, där flera människor tillsammans formar verksamheten, något som vidareutvecklats av inte minst Michael Cole och Yrjö Engeström (Cole & Engeström 1993). Knutagårds helhetssyn understryker denna kollektiva dimension i verksamheterna, till exempel genom att peka på vilka grupper ungdomar deltar i och hur de hänger samman.

Författaren verkar ha en ambition att teckna en bild av Vygotskijs teorier, men utan att alltid koppla dem till Leontjevtraditionen, vilket gör att hans framställning saknar lite av en röd tråd ibland. Kapitel 4 om verksamhetsteori och kommunikation handlar till exempel helt om Vygotskijs idéer om mediering och språkets roll i utvecklingen. Om boken är skriven för praktiker är detta vida fokus begripligt, eftersom dessa

kanske ofta inte kan antas vara bekanta med Vygotskij, men att alltid kalla det verksamhetsteori blir för mig lite tematiskt svävande i slutändan; jag menar att skillnaden mellan Vygotskij och Leontjev kunde varit något tydligare i boken.

Knutagård introducerar teoretiska modeller som utarbetats av Per Nygren, där verksamhetsteorin sätts i relation till praktiskt psykosocialt arbete. Här handlar det om att förstå en individs utvecklingspotential genom att uppmärksamma den verksamhet individen ingår i. Med Leontjev betonar författaren att personlighetsutveckling inte är något som endast tillhör barndomen. Knutagård kan läsas som att ett alternativ till en psykologiserande individfokusering, och en uppmärksamhet på sammanhanget kan hämta stöd hos Leontjev. Vidare kan man kanske fråga om inte också andra perspektiv än endast verksamhetsteori kan vara lika **tillämpbara** för praktiker. Just relationen mellan en teoretisk nivå och dess eventuella tillämpningar blir nog för mig det minst utvecklade i Knutagårds bok.

Tre psykologiska teman: behov, motiv och känslor beskrivs på ett intressant sätt i relation till verksamheter. Jag menar att vi ofta tenderar att se sådana fenomen som individens helt egna, något som också får konsekvenser för bemötandet av andra inom det psykosociala område som Knutagård fokuserar. I slutet av boken beskrivs Hammerlin & Larsens teoretiska och kliniska modell om behov och motiv vilket ger en viktig utveckling av de tre föregående kapitlen.

Det sista temat rör Engeströms modell av ett verksamhetssystem. Engeström försöker utveckla en teoretisk ansats för hur den objektrinriktade verksamhetens komplexitet genom sex samverkande dimensioner (se t ex Cole & Engeström 1993, Engeström 1999). Det är dialektiska motsättningar inom detta verksamhetssystem som driver utvecklingen framåt (tesantites-syntes). Genom Engeström har verksamhetsteorin blivit mer eklektisk och öppen för andra teoretiska influenser menar Knutagård.

Jag har försökt gå i dialog med Knutagårds text för att beskriva vad som är kännetecknande för verksamhetsteori. Jag tycker att boken ger svar på den frågan, men samtidigt är inte dess primära syfte att teoretisk tydliggöra utan, såsom tidigare sagts, presentera en helhetssyn för professionellt psykosocialt arbete. Just den praktiska sidan av verksamhetsteorin har också blivit tydlig för mig vid konferenser, där företrädare, bland annat Yrjö Engeström, har presenterat sina arbeten. Den senare beskrev ambitionen utifrån att vara "extremely practical and extremely theoretical" (1st Baltic conference i Helsingfors 1997). Hur stor skillnad gör det om man försöker tillämpa en teori istället för en annan kan man fråga, och

bli lite analytiskt undrande. Men man kan också fråga: ska vi samhällsve-
tare nöja oss med att betrakta världen, eller ska vi också försöka ingripa i
den? Det vi gör kan, om svaret på den senare frågan är ja, inte betraktas
som härledning ur teoretiska antaganden. Men kanske – för att citera
Harry Guntrip – är inget så praktiskt som en god teori.

Johan Liljestränd

Referenser

- Cole, Michael & Engeström, Yrjö (1993): A cultural historical approach to distributed cognition. I Gavriel Salomon, red: ***Distributed Cognitions. Psychological and Educational Considerations***, s 1–45. Cambridge: Cambridge University press.
- Enerstvedt, Regi Th (1977): ***Mennesket i et fylogenetisk og ontogentisk perspektiv***. Oslo: Forlaget Ny Dag.
- Garrison, Jim (2001): An introduction to Dewey's theory of functional "trans-action": An alternative paradigm for activity theory. ***Mind, Culture and Activity***, 8(4) s 273–274.
- Engeström, Yrjö (1999): Activity theory and individual and social transformation. I Yrjö Engeström, Reijo Miettinen & Raija-Leena Punamäki, red: ***Perspectives on Activity Theory***, s 19–38. Cambridge: Cambridge University press.
- Lave, Jean (1993): Introduction. I Seth Chaiklin & Jean Lave, red: ***Understanding Practice. Perspectives on Activity and Contexts***, s 3–32. Cambridge: Cambridge University press.
- Leontjev, Alexei Nikolaevich (1981): The problem of activity in psychology. I James Wertsch, red: ***The Concept of Activity in Soviet Psychology***, s 37–71. Armonk, NY: Sharpe.
- Miettinen, Reijo (2001): Artifact mediation in Dewey and in cultural-historical activity theory. ***Mind, Culture and Activity***, 8(4) s 297–308.
- Säljö, Roger (2000): ***Lärande i praktiken. Ett sociokulturellt perspektiv***. Stockholm: Prisma.
- Wertsch, James (1991): ***Voices of the Mind. A Sociocultural Approach to Mediated Action***. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Wertsch, James (1998): ***Mind as Social Action***. New York: Oxford University Press.

